

Vuoden 2019 perinnemaisema

Pattoin perintötal

Maatiainen-lehti 2/2019

Pattoin perintötalo

TEKSTI JA KUVAT: BRITA SUOKAS

ILMAKUVA: JUVAN KUNNAN ARKISTO

Kirjoittaja on Juvan kunnan sivistyslautakunnan alaisena toimivan Pattoin perintötalon ylläpitoa ja toiminnan ohjausta tekevän hoitokunnan jäsen.

PATTOIN PERINTÖTALO on talomuseoksi kunnostettu vanha vauras talonpoikaistila pihapiireineen. Se sijaitsee 10 kilometrin päässä Juvan keskustasta. Jukajärven yli matkaa on noin 3 kilometriä.

Rakennukset ovat säilyneet suurelta osin 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkukymmenten asuunsa. Talossa ei ole sähköä eikä sinne ole rakennettu vesi- ja viemärijohtoja. Viimeiset talon asukkaat olivat neljä naimatonta sisarusta. Ympärivuotinen asuminen päättyi 1986. Kaksi sisarusta kävi talossa vielä kesäisin viitisen vuotta eteenpäin.

Tilan viimeisin omistaja Anna Regina Nikulainen kuoli lapsettomana 2003, eikä testamenttia ollut. Juvan kunta anoi tilan valtiolta omistukseensa. Tavoitteena oli perustaa rakennusperinnön ja maaseutumiljöön suojelukohde, josta tulee kunta- ja matkailijoille kiinnostava virkistys- ja ulkoilualue.

Kunnostukseen saatiin varat talon metsistä sekä EAKR- ja Leader-rahoituksista. Mittava tiedonkeruu-, kunnostus- ja ennallistamistyö alkoi vuonna 2004. Pihon peitti horsma ja vesakko, useiden ra-

Pattoin tila syysaamun valaistuksessa.

kennusten katot olivat romahtamispisteessä. Liiterirakennuksesta oli jäljellä vain huussiosa.

Nykyisin tila on Savonlinnan maakuntamuseon ohjauksessa toimiva talomuseo. Opas on paikalla kesäisin. Pihaan ja ympäristöön pääsee tutustumaan omatoimisesti kautta vuoden.

Torpasta taloksi

Isojaon asiakirjojen mukaan paikalla on ollut asuttu Paimensuonrannan torppa 1830-luvulla. Isojako

tehosti maanviljelystä ja lisäsi pellonraivausta 1830-luvulta alkaen. Aiemmin oli ollut vain taloa ympäröivät pienialaiset kehäpellot, kaukokasket sijaitsivat hyvinkin yli 10 kilometrin päässä tilakeskuksesta.

Neljännän sukupolven Nikulainen, August, oli kertonut naapureille polttaneensa kaskan ruismaaksi vielä 1920-luvulla. Pihaa ympäröivät metsät ovatkin kasvaneet suoraan kaskiviljelykauden jälkeen ja monin paikoin on näkyvissä ehjiä kaskiraunioita. Nikulaisten metsiä ei aukkohakattu, puuta hakattiin ja myytiin tarpeen mukaan ja puut ajettiin hevospeleillä. Valtio pidatti perinnöstä 32 hehtaaria metsää luonnonsuojelualueeksi. Myöhemmin alueeseen liitettiin seitsemän hehtaaria METSO-ohjelmaan.

Nikulaisten päärakennus valmistui 1873. Päärakennuksen koko on 170 neliötä. Tuvan koko on 64 neliötä. Talossa on seitsemän tulisijaa ja seitsemän huonetta. Aikalaiset pitivät taloa suurellisena. Rakentaja ei ollutkaan tavallinen talonpoika, vaan kauppias kirkonkylältä. Hän nai talon tyttären ja osti Paimensuonrannan torpan vaimon vanhemmilta 1840-luvulla.

Päärakennuksen erikoisuus on rakennusperinnön kannalta vistin eli ulkoeteisen edustan noppakiveys. Kivetyksen arvellaan saaneen mallinsa Pietarista, jossa kauppias Nikulainen kävi kauppamatkoillaan.

Museoksi perustamisen vaiheessa tehtiin kattava esineinventaario. Kaikki rakennuksissa sisällä olevat esineet on listattu ja numeroitu. Esineitä on

Kivijalustaan pystytetty aita voi kestää jopa 30 vuotta.

kaikkiaan noin 2900 kappaletta. Kaikki oleelliset hevos-aikakauden työkonet ovat tallessa sekä maatalouden käsityökalut. Sähköttömän kotitalouden hoitoon tarvittava esineistö on niin ikään olemassa.

Köllikkätalo mäen päällä

Pihapiirin ympärillä on kivijalustallisten aitojen rajaamaa peltoa 7,6 hehtaaria. Lisäksi kauempana oli suopeltoja. Laajimmillaan talon peltoala on ollut 18,5 hehtaaria. Nikulaiset viljelivät heinäurmia, ruista, kauraa ja ohraa. Nykymaatalouden mittapuun mukaan tila on pikkutila, mutta aikoinaan tuon peltomäärän, viisi lypsylehmää, kolme hevosta, lampaita, sikoja sekä kanoja omistava paikka oli eturivin tilojen joukossa.

Etelä-Savon asutukselle tyypilliseen tapaan piha-alue on jakaantunut mies- ja karjapihaan. Kivijalustallisten ja maahan pystytettyjen särentäaitojen rajaamat pellot

← Vitassidoksilla sidottu aita.

ympäröivät pihapiiriä. Asuinrakennus ja aitat ovat miespihan puolella. Karjapihan puolella sijaitsee kivenavetta ja luhdillinen talli. Pihojen välissä on hirsinen liiterirakennus. Ydinpihan ulkopuolella on paja, maakellari, puimalato, varastorakennus ja sauna. Maantien varressa tulijaa tervehtii ensimmäisenä maitolaituri.

Pellot olivat jo lähes umpeenkasvaneita vuonna 2003. Kolmen kesän aikana pelloilta raivattiin pusikot. Koivuja, pihlajia ja raitoja sekä suuria kuusia jätettiin maisemapuiksi ja linnunpesätiheiköiksi. Pellot ja niityt on vuokrattu laidunmaaksi Suur-Savon lampureille vuodesta 2011 alkaen. Ala on nykyisin 10,7 hehtaaria. Tavoitteena oli, että laidunalueen kasvillisuus ja peltojen ulkoasu palautuvat paremmin vastaamaan tilan karjatalouden aikaista tilannetta. Tavoite on toteutunut, koska horsmavidakko ja vattupusikko eivät enää ole pääkasveja, vaan heinäkasvit ja niittykasvillisuus.

Satavuotias omenapuu ja maukkaat perennat

Suuri, lähes talon korkuinen, omenapuu on istutettu 1920-luvulla tuvan ikkunan eteen. Aaro-poika halusi isona poimia omenoita suoraan tuvan ikkunasta. Puu tuottaa yhä, runsaastikin joinain vuosina, happamia keltaisia omenoita, joista saa erinomaista hilloa.

Lehtikuuset on istutettu 1920-luvulla. Tammen paikalla on ollut aiemmin omenapuu, jonka kuoltua tammi on istutettu omenapuun paikalle, 1980-luvulla. Taimi on Helsingin seudulta kesämökkinaapurin tuoma.

Kasvillisuusinventoinnissa vuonna 2005 löytyi syreenipensaita, kuusi punaherukkapensasta, yksi valkoherukka ja yksi karviainen. Omenatarhassa kasvoi viisi omenapuita, joita on haastattelutietojen mukaan istutettu 1930-luvulta alkaen. Omenapuita on kovina talvina menehtynyt ja tänä keväänä on jäljellä enää kaksi kasvavaa. Niistä on otettu versoja, jotka on viety vartettavaksi. Kun taimet ovat valmiita istutukseen, ne istutetaan vanhoille paikoille.

Talon päädyssä kitui kirsikkapuita. Kirsikkatarha oli istutettu todennäköisesti 1970 - 80-luvun vaihteessa sen jälkeen, kun lypsykarjanhoito lop-

→ Ulkoeteisen edustalla on noppakiveys.

Hevostallissa on kolmiosainen luukkuovi hyvän tuuletuksen aikaansaamiseksi. Alaoven voi jättää kiinni, jolloin ei synny vetoa, mutta ilma vaihtuu.

Pajan katto oli romahtanut sisään, ovi oli sen verran ehjä, että siitä saatiin mallia uuteen oveen, kertoo Brita Suokas. Kuva vuodelta 2007.

pui. Kirsikkatarha kunnostettiin istuttamalla pihapiiristä löytyneitä lintujen levittämistä siemenistä kasvaneita taimia.

Perennanapenkin kasvit ovat aitoukonhattu, lehtosinilatva ja vuohenjuuri tuvan ikkunan alla sekä kielo ja kultapallo salin ikkunan alla. Kulleroa kasvaa Anna Reginan kamarin ikkunan luona. Valittavasti aidoista karanneet lampaat ovat monena vuonna syöneet kukat jo ennen niiden kukintaa.

Kilometri särentäaitaa

Koneellisen, tehokkaan pellonraivauksen käyttäminen on useimmiten hävittänyt jo aikaa sitten nykymaataloilta peltoaitojen kivijalustatkin. Nikulaisten tilalla kivijalustalliset aidat, joiden päälle on pystytetty puinen särentäaita, olivat oleellinen osa eläinaitauksia aivan eläintenpidon loppuun saakka.

Pattoin perintötalon aidat ovat pääasiassa kuusi-, mänty-, ja haapahaljasaidaksista koottua kuuden- kahdeksan riu'un korkuista kivijalustaan pystytettyä särentäaitaa. Vitsassidoksia tulee kaksi jokaiseen seiväspariin. Aidan korkeus maasta laskien nousee noin 120 senttimetriin. Riukuja laitetaan niin tiheästi, ettei miehen nyrkki, eli lampaan pää, mahdu riukujen välistä läpi.

Pihamaan ympärysaitoja on 75 metriä, ne on kaikki rakennettu uusiksi. Peltoja ympäröivää särentäaitaa on ollut alun perin kokonainen kilometri. Vajaan kahdensadan metrin matkalla lohkojen kivisissä väliaidoissa Nikulaisten sisarukset olivat jo korvanneet työläästi rakennettavan puuaidan piikkilanka-aidalla. Kunnostushankkeen aikana piikkilangat ja naulaiset tolpat kerättiin pois.

← Talon kivinavetta valmistui 1890-luvulla. Kiviseinän paksuus on 90 senttiä ikkunoiden korkeudelta. Navetatyyppi on sekasontanavetta, sitä kutsutaan juvalaisittain myös sanalla läävä tai liävä. Läävässä hoidettiin kyyttölehmä vuoteen 1978 saakka. Suomenlampaat ja suomenhevonen Immo asuttivat tallin karsinoita vuoteen 1986 saakka.

Navetta oli talon autiona ollessa vaurioitunut pahimmin. Siihen uusittiin vesikatto ja välikatto ja hirsi-kehään vaihdettiin uusia hirsä lahojen tilalle. Koko kivimuuri injektointiin rappauksella ja täydennettiin kivillä tarpeen mukaan. Ikkunat on kunnostettu ja osin uusittukin. Navetan ajosillasta ei ollut jäljellä muuta kuin valokuvia, joista saatiin malli uuteen ajosillan.

Juvalainen aitasanasto

Aijas = Viistossa tai vaakasuorassa kulkeva aisattu riuku.

Särentäiaijas, halastu = kirveellä halkaistu eli särjetty riuku.

Varaseiväs = vinotuki aidan selästä maahan. Aidan selkä on aidan ylin korkeus. Varaseipäitä käytetään maahan pystytetyssä aidassa aina, kivijalustaan pystytetyssä silloin kun tarvitaan lisätukea.

Vitas = kuusen taimesta halkaistu side, jolla seipäät ja aidakset sidotaan toisiinsa kiinni.

Nahkapuoli päällepäin = tarkoittaa sitä, että vitaksen halkaistu tasainen puoli kierretään vasten sidottavan puun pintaa ja huolehditaan, että kuoripuoli jää päällepäin.

Aijanpano = aidan tekemistä.

Kuusentaimi on käyttökelpoinen aijanvitakseksi suurin piirtein juhannukseen saakka. Kun puuaines kovenee, tainta ei saa enää halkaistua, tietää kirvesmies Jorma Myyryläinen, joka tekee Pattoilla aitatöitä.

Kivijalustalle pystytetyn aidan teon työjärjestys

Aita valmistuu ilman nauloja ja rautalankaa, työkaluina kirves, käsisaha ja terävä puukko.

Aidan seipäät ja aijakset on valmisteltu edellisenä syksynä, aisattu eli kuorittu osittain.

-seipäät ja aitariukulajitelma pystytyspaikalle

-kolojen kaivaminen kivijalustaan seipäidenpystytystä varten

-seipäiden pystytys

-vitsasten valinta ja hakeminen metsästä

-vitsasten halkominen valmiiksi riukujen sitomista varten. Yli päivän käyttötarve kosteaan varastoon.

-aitariukujen sovittaminen paikoilleen

-sitominen vitsaksilla

-veräjien tai porttien teko

Tuvan uuni ja piippu on kunnostettu.

← Ilmakuva Patoista 1960-luvulta. Piha-alue on yhden hehtaarin kokoinen. Lehmät lypsettiin kesäisin kaivon luona väliaitaan kiinnitettynä. Puupihaksi kutsuttu työskentelyalue sijaitsi puimaladon, riihen ja saunan välissä. Päreiden höyläys, polttopuiden teko ja puutavaran sahaus tapahtuivat siellä.

Kuusikymmenluvun ilmakuvas-
sakin näkyy riihi. Nykyisin on näkyvissä vain riihenkiukaan rauniot. Riihen hävittämisestä ei ole tarkkaa tietoa muuta kuin sen verran, että se ei ole palanut, Patoilla ei onneksi ole koskaan ollut tulipaloa.

Kivijalustallinen aita on pitkäikäinen

Aitaviertien raivaus ja peruskunnostus sekä aitatyöt on tehty pääasiassa vuosina 2007 – 2011. Vanhat aitamestarit arvioivat kivijalustaan pystytetyn aidan kestoiksi jopa 30 vuotta. Maahan pystytetyn aidan tolpat lahoavat paljon lyhyemmässä ajassa. Vuonna 2007 tehdyn aidan seipäitä on jo teroitettu uudestaan tai uusittu kokonaan. Nuoresta kuusentaimesta kierretyt sidokset on tarkistettava vuosittain ja rikkoutuneet korvattava uusilla.

Aitarekonstruktioihin saatiin malli alkuperäisten aitojen jäänteistä, jotka yhä olivat onneksi monin paikoin näkyvissä. Rakennuskonservaattori tunnistoi puulajit ja kirjasi muistiin oliko aitariukujen päät sahattu vai veistetty kirveellä, paljonko oli pyöreitä riukuja ja paljonko halkaistuja tai useampaan osaan pienennettyjä riukuja eli särjettyjä. Veräjien ja porttien mallit ovat myös suoraan paikan päältä löytyneistä jäänteistä kopioituja. Rekonstruktioiden tekeminen on sekä työperinteen että maatalousmaise-
man ylläpitoa konkreettisella tavalla.

Kiinnostaako Patooin Nikulaisten elämäntapa?

Siitä kerrotaan tarkemmin kirjassa: Patooin perintö-
talo, Kirsi Vertainen ja Brita Suokas, Juvan kotiseutu- ja museoyhdistys, 2010. Kirja perustuu Vertaisen Turun yliopiston kansatieteen laitokselle tekemään pro gradu -työhön. Tiedot perustuvat haastatteluihin ja arkistolähteisiin. Gradun nimi on erittäin kuvaava: ”Kyllä sähkötkin hyvä on, mutta ei myöskään tarvita.” Alaotsikko on ”Neljän sukupolven selviytymisen strategiat eteläsavolaisella talonpoikaistalalla.”